

contact becomes the zone of laughter; the linguistic irony, the comic travesty, through mockery; the expressiveness of the artistic word; the symbolization of the artistic speech; the artificial creation of the unity allusion, the imitation of beauty, the simulation of language. The main linguistic and stylistic means of the carnivalization of the artistic speech are the language games which sometimes can be converted into the language "deviations"; intertextuality, polycode and polyphonies; the literal and illiteral language collision, the usage of the stylistically marginal lexis.

Key words: *carnavalization, language game, postmodern prose, linguistic and stylistic means, loanwords.*

Отримано: 19.01.2015 р.

УДК 81'276.6: 359

Даки О.А.

УКРАЇНСЬКА МОРСЬКА ТЕРМІНОСИСТЕМА: ПРЕДМЕТНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку й дослідження української мови відчутно зростає роль наукових та галузевих терміносистем, оскільки вони безпосередньо впливають на еволюцію загальнонаціональної української мови. Функціонування української морської терміносистеми сьогодні пов'язане з певними проблемами, адже вона знаходиться у процесі становлення під впливом екстралінгвальних чинників.

Лексико-семантична система української мови представляє собою складну, ієрархічно організовану сукупність слів, що об'єднується в певні структуровані підсистеми на основі спільних та диференційних ознак, наприклад, тематичної або іншої природи.

Моделювання лексико-семантичної системи на тематичні групи досі вважається недостатньо розв'язаною проблемою через деяку невизначеність тематичних груп як семантичного угруповання. До теорії тематичної групи та семантичного поля звертались у своїх працях лінгвісти, зокрема, Д. М. Шмельов, Ж. П. Соколовська, І. В. Дячук та ін. На думку Д. М. Шмельова, тематичні групи виділяються на базі предметно-логічної спільності і певними спільними для них власне мовними ознаками [16, 103–104]. І. В. Дячук досліджувала тематичні групи лексики в історичному аспекті [5].

Отже, об'єднання слів за тематичним принципом є відображенням закономірностей розвитку лексики і відбувається на основі спільних компонентів лексичних значень та спільної теми. Погоджуємось із твердженням, що тематична група – це «об'єднання лексичних одиниць, засноване на позалінгвістичній дійсності, в основі визначення якого лежить подальше членування загального поняття, що входить у зміст категорії пізнання» [12, 47].

Питання класифікації тематичних груп термінів входило до поля наукових досліджень Л. В. Козак, Л. В. Харчук, Л. А. Халіновської. Предметом розвідок були предметно-поняттєвий аспект української технічної термінології, класифікація цього шару лексики за тематичними групами [7]; тематичні групи електроенергетичних термінів на поняттєвому рівні терміносистеми, що складає основу її організації [15]; окремі тематичні групи авіаційної лексики на позначення назв «літальних апаратів» та «повітряних суден» [14].

В українському мовознавстві недостатньо досліджень з морської термінології, у цій галузі працювали Т. Д. Михайленко (становлення і функціонування військової терміносистеми) [8], Л. В. Туровська (періодизація української військової термінології) [13], О. Я. Андріянова (етапи формування та семантика військово-морської термінології) [1], Л. В. Ярова (лінгвістичний аналіз російських термінів судноводійства) [18].

До невирішених аспектів означеної актуальної проблеми, якій присвячено статтю, відносимо: становлення і функціонування терміносистеми української мови в умовах розширення її функцій з набуттям статусу державної мови, предметно-семантичну класифікацію української морської терміносистеми. Ретельне дослідження української морської термінології виявляє системні зв'язки всередині терміносистеми, її структурно-семантичну специфіку шляхом виділення тематичних груп.

Мета роботи: подати предметно-семантичну класифікацію української морської терміносистеми, зокрема, виділити у її складі тематичні групи. У зв'язку з метою статті були поставлені такі **завдання:** розкрити специфіку поняття «тематична група»; подати класифікацію та окреслити склад основних тематичних груп української морської терміносистеми.

Українська морська термінологія – це самостійна галузева терміносистема, яка у наш час активно формується, поповнюючись новими термінами. Вона включає кілька галузей термінів, що обслуговують морську справу, наприклад, такі її складові: судноводійство, судноплавство, портову мережу, суднобудування, судноремонт, електромеханічне устаткування, супутні комп'ютерні технології тощо.

У сьогоденних умовах бурхливого становлення української морської терміносистеми джерельною базою для визначення кількості та складу аналізованих тематичних груп послужили енциклопедичні видання [3; 9; 17], словники морських термінів [2; 10], а також тексти підручників [4; 11], навчальних посібників [6] для студентів ВНЗ, які готують фахівців морського профілю, оскільки структура означеної галузевої терміносистеми відповідає структурі категорійно-поняттєвого апарату науки.

За результатами дослідження дібраного фактичного матеріалу вважаємо за доцільне запропонувати предметно-семантичну систематизацію української морської терміносистеми, зокрема, тематичну класифікацію у галузі **морської справи** або **мореплавання**. Вирізняємо такі тематичні групи:

1. Судноводіння (кораблеводіння).
2. Морська практика.
3. Суднова механіка.
4. Теорія судна (корабля).
5. Торгове мореплавання.
6. Військове мореплавання.
7. Корабельна архітектура.

Наведемо склад деяких тематичних підгруп:

1. Судноводіння (кораблеводіння), наприклад, із такими підгрупами: *навігація, лоція, гідрометеорологія, океанографія, морехідна астрономія, радіонавігація, засоби зв'язку й навігації*.

2. Морська практика, наприклад, із такими підгрупами: *пристрій судна, оснащення трюму, люкові закриття, суднові двері та люмінатори, якірний пристрій, швартовий пристрій, щогли, рульовий пристрій, гвинт і вал, рятувальні засоби, морські сигнали* та ін.

3. Суднова механіка, наприклад, із такими підгрупами: *суднові котли, суднові машини, двигуни, суднові допоміжні механізми*.

6. Військове мореплавання, із такою підгрупою, як *військово-морська справа*.

У складі тематичних підгруп тематичної групи **судноводіння (кораблеводіння)** є наступні терміни, як-от:

навігація об'єднує, наприклад, терміни: *азимут, аксіометр, гірокомпас, девіація, дрейф, курс, компас, пеленг, маневрування, маяк, навігаційні небезпеки, нактоуз, на траверзі, ортодромія, радіолокатор* тощо;

лоція об'єднує, наприклад, терміни: *мілина, підводна коса, бар, улоговини, мілководдя, брили, узбережжя, перешийок, аванпорт, гавань, басейн, хвилелом, пристань (дебаркадер), шлюз, причальна тумба, причальний рим, морський канал, фарватер, галс, рейд, маяк, буй, віха, локсодромія* тощо;

гідрометеорологія об'єднує, наприклад, терміни: *штиль, штормовий вітер, шторм, ураган, шквал, морський бриз, береговий бриз, панівний вітер, пасат, хвиля, дзеркально-гладка поверхня, слабе хвилювання, зиб, невелика хвиля, високі круті хвилі, бурхливе море, прибій, цунамі, бурун* тощо;

океанографія об'єднує, наприклад, терміни: *шельф, ложе океану або моря, глибоководна океанічна западина (жолоб), підводний каньйон, риф, підводна долина, кораловий риф, атол, скеля, архіпелаг, шхери, півострів, мис* тощо;

морехідна астрономія об'єднує такі, наприклад, терміни: *широта, довгота, висота, компасний пеленг, поправка компаса, схід, захід, небесна сфера, судновий час, час верхньої кульмінації світил, світило, азимут верхнього краю Сонця, меридіональна висота Сонця, обсервація, висотні лінії положення, небесний екватор, центр небесної сфери* тощо;

радіонавігація об'єднує такі, наприклад, терміни: *радіопеленгатор, радіокомпас, радіодалекомір, радіосекстант, радіолокація, інерціальна навігаційна система* тощо.

У складі тематичних підгруп тематичної групи **морська практика** є наступні терміни, як-от: *пристрій судна: бімс, киль, ватервейс, твіндек, днище, кінгстон, комінгс, корпус, шпангоут, палуба, стрингер, фальшборт, флагшток, флор, форштевень, ширстрек, шпангоут, шпация, штормовий портик* тощо;

оснащення трюму: балясина, забортна арматура, лаз, люк, відсік, пайол, піллерс, подволок тощо;

люкові закриття: швидкодіюча задрайка, водонепроникні люкові кришки, клини, комінгс люка тощо;

суднові двері та ілюмінатори: водонепроникні двері з клиноподібними задрайками, двері бортові, баранчик, бортовий ілюмінатор, глухий ілюмінатор, задрайка, загартоване скло тощо;
якірний пристрій: якір Холла, веретено, клюз, лапа, скоба веретена, тренд, якірний дзвін тощо;

швартовий пристрій: брашпиль, кранець, кнехт, клюз, швартова лебідка, швартовий клюз, шпиль;

щогли: ажурна щогла, ванти, гафель, грот-щогла, двонога щогла, клотик, парна щогла, рей, сигнальна щогла, фок-щогла, шпор щогли тощо;

рульовий пристрій: аксіометр, балансирне кермо, баллер, румпель, гелмпорт тощо;

гвинт і вал: ахтерштевень, вал, гребний вал, гребний гвинт, дейдвуд, кінцевий вал, гвинт тощо;

рятувальні засоби: кіль-поручні, плаваючий якір, трап, фалінь, рятувальний жилет, рятувальний буй, плавучий якір тощо;

корпус, приміщення та обладнання судна: корпус судна, аврал, рундук, шафка, баранці, ілюмінатори, палуба, танки, цистерни, пайол, трюм, лючина, футшток, рангоут, такелаж, талрепи, снасті, штаги, ванти, альтанка, гордень, коуші, бухти, такелаж, таль, стропи, кранці, лин, перлин, канат, каболка, фал, рим.

До складу тематичної групи **теорія судна (корабля)** відносимо терміни, як-от: *посадка судна, плавуність, рівновага плаваючого судна, центр ваги судна, осадка судна, остійність, крен, кренування судна, непотоплюваність, ходкість, керованість, хитавиця суден* тощо).

Отже, така тематична систематизація сучасної морської терміносистеми розгалужена і різномірдна за чисельністю, але досить незручна для укладання такого необхідного для спеціалістів українського морського термінологічного словника. Тому пропонуємо поповнити попередню типологію наступною схемою класифікації, яка членує увесь тематичний континуум морських термінів на такі великі групи:

1. Об'єкти (предмети, явища, обладнання, засоби, матеріали) мореплавання.

2. Суб'єкти мореплавання.

3. Процеси, діяльність, пов'язані із попередніми тематичними групами.

4. Властивості, ознаки, пов'язані із попередніми тематичними групами.

Подамо приблизний склад кількох тематичних груп. До першої групи **об'єкти (предмети, явища, обладнання, засоби, матеріали) мореплавання** відносимо такі тематичні групи, які позначають:

1) *назви військових кораблів; назви цивільних суден;*

2) *назви підприємств, споруд і приміщень спеціального призначення, наприклад, порти, пароплавства, суднобудівні та судноремонтні заводи;*

3) *назви вантажів, вантажоперевезень, навантажень (розвантажень);*

4) *назви величин та одиниць вимірювань;*

5) *назви наукових галузей та їх розділів, як-от: теорія корабля, суднова архітектура, морська практика, судноводіння, математика, фізика, механіка, астрономія, географія, хімія, економіка, термодинаміка, матеріалознавство, опір матеріалів, металургія, машинобудування, морське право, фінансово-комерційна справа, страхування тощо; морська тактика та інші військово-морські науки тощо;*

6) *назви технічних термінів, наприклад: суднові технічні засоби, електроустаткування, технічне устаткування портів, суднобудівних та судноремонтних заводів;*

7) *назви одягу та форми;*

8) *назви видів суднового забезпечення та технічного постачання, у тому числі матеріали, пристосування, інструменти, хімічні й пожежно-технічні препарати тощо;*

9) *назви військово-морського озброєння, техніки, екіпіровки та спорядження;*

10) *назви військово-морських родів і видів, частин та підрозділів тощо.*

До другої групи **суб'єкти мореплавання** відносимо такі тематичні групи, які позначають:

1) *назви морських професій;*

2) *назви військових звань ВМФ.*

Подамо приблизний склад термінів деяких попередніх груп.

У тематичну групу **об'єкти (предмети, явища, обладнання, засоби, матеріали) мореплавання** відносимо *назви військових кораблів*, у склад якої входять, наприклад, такі лексеми-терміни: *авіаносець, бронекатер, великий протичовновий корабель, десантний корабель, канонерський човен, крейсер, лінкор, плавуча база, протичовновий корабель, підводний човен, ракетний корабель, сторожовий корабель, торпедний катер, торпедолов, танкер, транспортне судно, тральщик, фрегат, ескадрений міноносець.*

У тематичну групу *назви цивільних суден* входять, наприклад, такі лексеми-терміни: *лайнери, круїзні судна, танкери, сейнери, траулери, китобійні судна, криголами, буксири, баржі, нафтовози, газовози, вуглевози, рудовози, лісовози, зерновози; бавовнолісовози, залізничні і автомобільні пороми.*

До тематичної групи *назви величин та одиниць вимірювань* належать такі лексеми-терміни: *морська миля, кабельтов, вузол, фут, ярд, дюйм, широта, довгота, меридіан, паралель, градуси, шкала балів, бальність, тоннаж брутто, тоннаж нетто, дедвейт, шкала Фаренгейта тощо).*

До тематичної групи *суб'єкти мореплавання* відносимо *назви морських професій*, у склад якої входять, наприклад, *назви посад членів екіпажу цивільних суден (капітан, старший помічник капітана, старший механік, другий механік, боцман, тесля, матрос, практикант, екіпаж судна).*

У склад тематичної групи *назви військових звань ВМФ* входять, наприклад, наступні підгрупи із такими лексемами-термінами: *адмірала і офіцери: адмірал, віце-адмірал, контр-адмірал, капітан 1 рангу, капітан 2 рангу, капітан 3 рангу, капітан-лейтенант, старший лейтенант, лейтенант, молодший лейтенант; старшини та матроси: старший мічман, мічман, головний корабельний старшин, головний старшина, старшина 1 статті, старшина 2 статті, старший матрос, матрос).*

Висновки. Зазначимо, що тематична класифікація свідчить про системну організацію морської спеціальної лексики: цей шар термінологічної лексики української мови об'єднаний у певні мікрогрупи, що входять до складу відповідних тематичних груп. Через те що морська термінологія відображає систему понять морської справи і виробництва, можемо зробити висновок, що її системність базується насамперед на екстралінгвістичних ознаках.

Наведені вище морські терміни неоднорідні за походженням, серед них вирізняються назви як власне українські: *лісовози, криголам* тощо, так і терміни, запозичені з інших мов, наприклад: *бімс, кіль, стрингер, ватервейс.*

За структурою в аналізованій терміносистемі представлені однокомпонентні (*судно, ракета, каюта, щогла*) та багатокомпонентні назви (*авіаносний крейсер, десантний катер, атомний підводний човен* та ін.). Отже, у морській лексиці переважають запозичені терміни та багатокомпонентні назви.

Сьогодні, вважаємо, нарізла нагальна потреба укласти два термінологічні словники: окремо для цивільного мореплавства та військового мореплавства, оскільки це дві великі і специфічно структуровані та вельми розгалужені сфери морської справи. Такі видання повинні містити дефініції та тлумачення українських морських термінів, враховуючі усі вимоги щодо їх систематизації (у тому числі тематичної систематизації, спроба якої запропонована у статті).

Запропонована робота, спрямована на дослідження та систематизацію української морської терміносистеми за структурно-семантичними ознаками, заповнить одну із лакун вивчення стану сучасної української мови.

Перспективи подальших розвідок вважаємо створення українських морських термінологічних словників, які враховуватимуть тематичну класифікацію морських термінів, це поліпшить фахове мовлення шляхом осмислення й засвоєння системної організації понять-термінів морської галузі.

Список використаних джерел

1. Андріянова О. Я. Військово-морська термінологія української мови: формування та семантика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 «Українська мова» / О. Я. Андріянова. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2011. – 21 с.
2. Военно-морской словарь / [гл. ред. В. Н. Чернавин]. – М. : Воениздат, 1989. – 511 с.
3. Военный энциклопедический словарь. Министерство обороны СССР. Институт военной истории. – М. : Военное издательство, 1983. – 864 с.
4. Дмитриев В. И. Навигация и лоция [учебник для вузов] / В. И. Дмитриев, В. Л. Григорян, В. А. Катенин [под ред. В. И. Дмитриева]. – М: ИКЦ «Академкнига», 2004. – 471 с.
5. Дячук І. В. Тематичні групи лексики: історичний аспект [Електронний ресурс] / І. В. Дячук // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2012. – Вип. 5. – С. 81-89. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apftp_2012_5_13.pdf.
6. Зеркалов Д. В. Международные перевозки грузов: учебное пособие / Д. В. Зеркалов, Е. Н. Тимошук. – К. : Основа, 2009. – 529 с.
7. Козак Л. В. Тематична структура української технічної термінології [Електронний ресурс] / Л. В. Козак. – Режим доступу : <http://ukrmova.com.ua/2011/Artcl15.pdf>
8. Михайленко Т. Д. Інтра- і екстралінгвістичні аспекти формування і функціонування військової терміносистеми в національних мовах (на матеріалі російської, німецької та

- української мов); автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Т. Д. Михайленко. – М., 1996. – 48 с.
9. Морской энциклопедический справочник: в 2 т. [под ред. Н. Н. Исанина.] – Л. : Судострое-ние, 1987. – Т. 1. – 512 с.
 10. Самойлов К. И. Морской словарь / К. И. Самойлов. – М. : Военно-морское издательство НКВМФ СССР. – 644 с.
 11. Снопков В. И. Управление судном [учебник для вузов] / В. И. Снопков. – Санкт-Петербург: АНО НПО «Профессионал», 2004. – 536 с.
 12. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж. П. Соколов-ская. – К.: Наукова думка, 1990. – 183 с.
 13. Туровська Л. В. До проблеми періодизації розвитку української військової термінології / Л. В. Туровська // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип. V. – С. 83–90.
 14. Халіновська Л. А. Тематичні групи на позначення назв літальних апаратів та повітряних су-ден в українській авіалексичі [Електронний ресурс] / Л. А. Халіновська. – Режим доступу : <http://term-in.org/goods/15-1-1/category/id90/>
 15. Харчук Л. В. Тематична класифікація українських електроенергетичних термінів [Елек-тронний ресурс] / Л. В. Харчук. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51291/12-Kharchuk.pdf?sequence=1>
 16. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М.: Просвеще-ние, 1973. – 280 с.
 17. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона : в 86 т. – С.-Пб.: Брокгауз-Еф-рон 1890-1907. – Т. 19А (38) : Михаила орден – Московский Телеграф. – 1896. – 6, 477-960, II, 2 с, 21 л. ил., карт. – С. 902.
 18. Ярова Л. В. Російська морська термінологія судноводіння (лінгвістичний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. В. Яро-ва. – Дніпропетровський державний університет, Дніпропетровськ, 2000. – 21 с.

Анотація. У статті розглянуто предметно-семантичну організацію української морської терміносистеми, функціонування якої сьогодні пов'язане з певними проблемами, адже вона знаходиться у процесі становлення; подано тематичну класифікацію української морської терміносистеми, а також окреслено склад основних аналізованих груп.

Ключові слова: лексико-семантична система, термін, морська терміносистема, предмет-но-семантична організація, тематична група.

Summary. The article is devoted to subject semantic organization of Ukrainian marine term system and the thematic classification of Ukrainian marine terminology, the functioning of which is fraught with some unresolved issues.

The special relevance the marked problem acquires in professional communication of specialists and scientists in teaching and studying of marine sciences. It's important that marine terminology reflects a system of concepts in maritime domain, because its system is based not only on language signs but also on extra-linguistic signs. The thematic classification system confirms the system organization of Marine special vocabulary. This layer of terminological vocabulary of Ukrainian incorporates some microgroups that are part of corresponding thematic groups. Marine terminology reflects the system of concepts of maritime affairs and production, that's why we can conclude that it is based primarily on extra-linguistic signs. Marine terms presented in the article have heterogeneous origin, including names as proper Ukrainian and terms borrowed from other languages.

Today, we consider that there is an urgent necessity to conclude two terminological dictionaries, separately for a civil seaworthiness and military seaworthiness, because they are two large and specifically structured and the very ramified spheres of maritime affairs. Such editions must contain definitions and interpretations of the Ukrainian marine terms, taking into account all the requirements for their organization (including thematic systematization, the attempt of that is proposed in the article).

The proposed work aims to study and systematize Ukrainian marine terminology for structural and semantic features, to fill one of the gaps examining the state of the modern Ukrainian language.

As prospect for further research is considered the creation of Ukrainian terminological dictionaries on maritime affairs with the modern terms register in full compliance with those requirements as to the terms. It will improve the professional broadcasting by a comprehension and mastering of system organization of concepts-terms of marine industry.

Key words: lexis semantic system, term, marine term system, subject semantic organization, thematic group.

Отримано: 29.01.2015 р.